

סימן מו

אתרוג שמעשרותיו בתוכו*

ראשי פרקים

- א. דין אתרוג של תרומה טמאה ביו"ט שני
 ב. דין אתרוג של תרומה טהורה ביו"ט שני
 ג. דין אתרוג של מעשר ראשון ביו"ט שני
 ד. אתרוג של שמיטה

* * *

שאלה

א. דין אתרוג של תרומה טמאה ביו"ט שני

במס' סוכה (ל"ד ב' במשנה): "של תרומה טמאה פסול, של תרומה טהורה לא יטול ואם נטל כשר".

ובגמ' שם (ל"ה ב'): "של תרומה טמאה פסול דלית ביה היתר אכילה", ושם בעמ' א' "באתרוג של ערלה ר' אסי אמר לפי שאין בה היתר אכילה", ופירש"י: "ורחמנא אמר 'לכם' — הראוי לכם בכל דרכי הנאתו". וא"כ פסולו הוא רק ביו"ט א' דבעינן לכם, ולפי"ז ביו"ט שני כשר. וכ"כ המאירי (ד"ה של ערלה).

אך הרמב"ם כתב בהל' לולב (פ"ח ה"ט): "והפסלנות שהיא משום עכו"ם או מפני שאותו אתרוג אסור באכילה — בין ביו"ט א' בין בשאר הימים — פסול". וצ"ל בהסבר דעתו שלשיטתו קאזיל בפהמ"ש שם שאתרוג שאסור באכילה אינו "פרי". ואע"פ שבנ"ד חלק מהאתרוג חולין וחלק תרומה, וכיצד יתכן שחלקו נקרא פרי וחלקו אינו פרי? הדבר ניתן להבנה. פרי זהו החלק האכיל שבאתרוג, ומה שאינו אכיל אינו "פרי", וכשם שענפים ועלים, אע"פ שהם מחוברים לפרי אינם פרי, כך התרומה, מכיון שאינה ראויה לאכילה אינה פרי.

מי שיש לו אתרוג אחד בלבד והוא טבל, האם יכול להפריש תרו"מ מיניה וביה ע"י קביעת מקום בלבד ולצאת בו י"ח? המדובר בשנה שבה יו"ט ראשון חל בשבת, ומצות נטילת ארבעה מינים היא מדרבנן, ואף שאול כשר.

יש כאן כמה בעיות:

א. התרומה והתרו"מ אסורים באכילה, ואתרוג של תרומה טהורה לא יטול ואם נטל כשר, אך של תרומה טמאה אם נטל פסול. והשאלה היא האם פסולים אלו נוהגים גם ביו"ט שני?

ב. המעשר הראשון צריך להינתן ללוי, ואם לא ינתן אינו שלו, ואולי הוא גם גזול בידו, והשאלה היא אם פסול זה נוהג גם ביו"ט שני.

ג. המעשר השני מחוץ לירושלים אף הוא אסור באכילה ולכן הוא פסול והשאלה היא אם גם ביו"ט שני האתרוג יפסל בגלל המע"ש שבו. (אמנם י"ל שאת המע"ש אפשר לחלל ובכך להכשיר את האתרוג מבחינה זו, אך אם נאמר כדלהלן שהחלק הפסול אינו פוסל את כל האתרוג אין צורך לחלל את המע"ש).

* ערב סוכות תש"ס.

ב. דין אתרוג של תרומה טהורה ביו"ט שני

בסוכה (ל"ה ב'):

"של תרומה טהורה לא יטול פליגי בה ר' אמי ור' אסי, ח"א מפני שמכשירה וח"א מפני שמפסידה, מאי בינייהו כגון שקרא עליה שם חוץ מקליפתה חיצונה, למ"ד מפני שמכשירה — איכא, למ"ד מפני שמפסידה — ליכא".

ונפסקה ההלכה כמ"ד מפני שמכשירה. וא"כ א"א לייחד מקום לתרומה במקום שאינו נוגע בידיו ישירות באתרוג, כי בעצם נגיעתו הוא מטמא את כל האתרוג, כולל התרומה שבו.¹

בר מן דין, גם למ"ד מפני שמפסידה, וא"כ יש דרך להתיר ייחוד מקום לתרומה בתוך האתרוג, אולם היתר זה לא נאמר אלא לכהן שהתרומה שלו. אך לישראל לא נאמר. ואם נניח שאין מצות נתינה בתרומה בזה"ז, מכיוון שהכהן לא יכול לאוכלה, ובפרט בתרומה טהורה, שאפילו לבהמתו אולי אינו יכול להאכילה, א"כ יתכן שאין לתרומה בעלים, אלא היא — הפקר, וביום שני יוצא י"ח בהפקר.

אך מאחר שחלק מהאתרוג אינו פרי, משום שאותו חלק פסול, א"כ האתרוג נחשב לחסר, וחסר כשר ביו"ט ב' לכל הדעות. ויתכן שאפילו חסר אינו. כי חסר הוא רק כשחסר ממש, אך כאן החסרון הוא רק מצד הדין, שחלק מהאתרוג אינו נחשב לפרי, וכמו שאמרנו, אך הפרי לא חסר בפועל, ולכן יש רק צורך לוודא שנשאר שיעור באתרוג גם לאחר ניכוי התרומה והתרומ"מ. אך כשנשאר באתרוג כשיעור, האתרוג כשר, ואפילו חסר אולי אינו, וכשר אולי אפילו ביו"ט א'.

וכבר דנו בכע"ז באתרוג המורכב שיש שפסלוהו בגלל חסר, שחלק הלימון שבו פוגם באתרוג, וגם שם החסרון אינו ניכר לעין. ועיין שו"ת מהר"ם אלשיך (סי' ק"י) שהוכיח, שאתרוג המורכב נחשב חסר, מאתרוג השותפין שאף הוא נחשב לחסר. וא"כ ה"ה אתרוג שיש בו חלקים השייכים לכהן וללוי, נחשב לאתרוג חסר.

עכ"פ ביום השני שאתרוג חסר כשר לכר"ע, גם אתרוג כזה יהיה כשר. אך צ"ע אם ישראל שאינו כהן רשאי ליטול אתרוג כזה שמצוה לתיתו לכהן. עיין להלן בפרק ג'.

1. **הערת העורך:** בדרך כלל כל האתרוגים מוכשרים לק"ט מפני שמנגבים אותם לפני שיוקם ואריזתם במטלית לחה.

תשובת הרב: א"כ, כל האתרוגים הם טמאים כבר מרגע מיונם והתרומה שבהם היא טמאה, עוד לפני שהופרשה. ולפי"ז אם המדובר באתרוג קנוי, שעבר מיון, התרומה שבו טמאה ועומדת לשריפה וכתותי מיכתת שיעורה. ואם נחשיב חלק זה של האתרוג כחסר, האתרוג פסול לברכה. אלא שבד"כ אתרוג קנוי אינו טבל. ויש גם להניח שאין בו תרומה טמאה, כי יש כמות גדולה של אתרוגים פסולים שניתן להפריש מהם. וכל דיוננו הוא רק במי שקטף אתרוג מהעץ ויש לו אתרוג אחד בלבד ואין לו אתרוג אחר להפריש עליו, ומכיון שהוא קטף בעצמו לא הכשירו עדיין לקבל טומאה.

ג. דין אתרוג של מעשר ראשון ביו"ט שני

המעשר הראשון צריך להינתן ללוי וכל עוד לא נתנו ומשתמש באתרוג הר"ז אתרוג גזול, וביום הראשון פסול לכו"ע, וביתר הימים הדבר תלוי במחלוקת הפוסקים האם מצהב"ע במצוה דרבנן פסולה או לא. עיין שו"ע או"ח תרמ"ט ס"ה שהמחבר מכשיר והרמ"א פוסל. (ואפי' לדעת המחבר אינו יכול לברך עליו, עיין מג"א סי' תרמ"ט ס"ק ב' שהתיר לברך לאחר יאוש ושינוי השם. אך בנ"ד אין יאוש ואין שינוי השם וא"כ אסור לברך. ועיין רמב"ן במלחמות, ותוספות סוכה ל' א' אף ד"ה הא קנייה ותוס' סוכה ט' א' ד"ה ההוא).

מיהו גם כאן יש לעיין. מכיון שרק חלק מהאתרוג פסול, אם נותר כשיעור בחלק הכשר, האם יכול לצאת בו י"ח, כי פסול גזול הוא רק כאשר משתמש בחלק הגזול — אך כאן משתמש רק בחלק הכשר, והחלק הגזול נמצא כאן בע"כ. אלא שי"ל שבלי החלק הגזול האתרוג יהיה חסר ונמצא שהחלק הגזול משלים את האתרוג ומאפשר לצאת בו י"ח, וא"כ יש כאן מצהב"ע. ואינו מוכרח, כי בלי החלק הגזול היה יכול להיות אתרוג שלם. כלומר, מבחינתו אם היו לו שני אתרוגים היה יכול להפריש מאחד על חברו ואז היה יוצא י"ח, ורק בגלל שיש לו אתרוג אחד נוצרה לו בעיה. אך לפמ"ש"כ לעיל בשם המהר"ם אלשיך בכל מקרה האתרוג חסר, דלא גרע משותפין. אך ביו"ט ב' חסר כשר אלא שאנו דנים לא מצד חסר, אלא מצד מצהב"ע. ומכיון שחסר כשר, אין החלק

הגזול מסייע בקיום המצוה, לכן יכול לצאת בחלק הכשר.

למעשה נראה איפוא, שאם יטמא את האתרוג יוכל לצאת בו השנה, כשי"ט א' חל בשבת, אך אם האתרוג ישאר טהור אסור ליטלו לכתחילה בגלל שמכשירו. והנלענ"ד כתבתי.

ד. אתרוג של שמיטה*

השנה שנת השמיטה נשאלה אותה שאלה, באתרוג שנלקט אחר ר"ה שלדעת הרמב"ם יש להחמיר בו גם כדין אתרוג של שביעית. והנה אתרוג כזה חייב במעשרות ומבחינת חיוב ההפרשה אין נפ"מ בין אתרוג של שנה שעברה לאתרוג זה. אך יש נפ"מ לגבי חיוב נתינה, שאם פטורים מנתינה אין בו חשש גזל.

ועי' בקונט' הספקות (כלל א' אות ח') שדן בספיקא דממונא שא"א להוציאו מבעליו משום הממע"ה, מה מעמדו, האם הוא שלו לגמרי, כגון לקידושין, או לא. והוא תלה זאת במחלוקת הפוסקים אם תפיסה מועילה בספק כזה. למ"ד תפיסה מועילה א"א לקדש בממון זה אשה. למ"ד שאין תפיסה מועילה אפשר לקדש בו אשה. וא"כ למ"ד זה, אפשר לצאת באתרוג כזה ביום הראשון. וכ"כ בחמדת שלמה (חומ"מ סי' י'). אך באמרי בינה (יר"ט סי' כ"א אות ז') כתב שי"ל בשני אופנים: או שהאתרוג נחשב כשלו לכל דבר ויוצא בו י"ח, אע"פ שאם הכהן יתפוס אין מוציאין מידו. או להיפך שאפי' למ"ד אין מוציאין מידו האתרוג אינו בודאי שלו ואינו יוצא

* אסרו חג סוכות תשס"א.

מדין ספק אין חובה לתת מ"ע לעניים ולא מע"ר ללוי מדין הממע"ה. אך אם הוא מדין חומרא, י"ל שנוהגים בו לחומרא גם כדין ששית כודאי וגם כדין שביעית כודאי, וא"כ חייבים לתת את המעשרות ללוי ולעני ואין שום נפ"מ בין שנת השבע לשנים רגילות לעניין זה.

והרדב"ז והר"י קורקוס (הל' מע"ש פ"א ה"ה) כתבו שהוא משום חומרא ולא ספק. וכן יש לדייק מל' הרמב"ם הל' שמיטה פ"ד ה"ה: "ומתעשר כפירות ששית להחמיר". וכ"כ המאירי בסוכה דף ל"ט ובר"ה דף ט"ו כמו הרמב"ם.

אך מהכס"מ הל' שמיטה שם מוכח שסובר שהוא ספק ולדידו אכן אין כאן גזל. ועיין מנח"י (ח"ו סי' ק"ל) שפסק שאין לברך על הפרשת תרומ"מ מאתרוג שנלקט בשביעית, הן בגלל שלד' הכס"מ יש ספק אם חייבים וגם לדעת הרדב"ז ומהר"י קורקוס שהרמב"ם פסק לחומרא מוודאי, בכל זאת י"ל שהפרשת תרומ"מ היא רק חומרא ומעיקר הדין אזלינן בתר לקיטה, או שמכיון שבגלל החומרא של הלקיטה האתרוג הוא הפקר ופטור מתרומ"מ.

וא"כ לפי"ז י"ל שאין כאן גזל כלל, שהרי מספק הממע"ה ואינו חייב לתת את המעשרות ללוי ולעני, ואע"פ שיתכן שהמעשרות אינן שלו (עיין קונה"ס כלל א') מ"מ גזל אין כאן, ואין כאן מצהב"ע.

בו י"ח. והנה בתוס' ב"מ (ו' ע"א ד"ה והא) הקשו מדוע הכהן יכול לתפוס, הרי יכול הישראל לטעון שהוא מעוניין לתת לכהן אחר? ותרצו שני תירוצים: א. במכירי כהונה. ב. טוה"נ אינה מקנה בעלות על כל התרומה, אלא רק על חלק הזכות שיש לו להעדיף את מי שהוא רוצה לתת לו. וא"כ לפי התירוצ הראשון בנ"ד אין מכירי כהונה. שהרי בימינו אין נוהגים כמעט לתת תרומות לכהנים, ובודאי שלא באתרוג שאין לו שימוש אלא רק לעושים ממנו מרקחת או נועצים בו בשמים.

ונמצא שלמעשה יש לנו כמה ס"ס: א. אתרוג שנלקט בשביעית יש בו ספק שביעית.

ב. ספק אם תפיסה מועילה מספק. (לדעת רוב הפוסקים לא מועילה תפיסה מספק עי' תקפו כהן לבעל הש"ך וכן פסק הרמ"א ביו"ד סי' שט"ו ס"א).

ג. ספק אם זכות התפיסה מפקיעה בעלות.

ד. ספק אם כהן יכול לתפוס בכלל, כשאין מכירי כהונה.

הדעת נוטה איפוא לומר שגם ביו"ט ראשון אפשר לצאת באתרוג שנלקט בשביעית. ואיסור גזל בודאי שאין כאן לכז"ע שהרי הממע"ה.

אך הדבר תלוי מדוע נוהגים באתרוג, לד' הרמב"ם, גם בתר לקיטה וגם בתר חנטה, האם מספק, או מדין חומרא. אם